საქართველოს აგრარული სექტორისთვის ევროკავშირთან ღრმა, ყოვლისმომცველი და თავისუფალი ვაჭრობა, საფრთხეა თუ შესაძლებლობების გაფართოება?

DOI:10.36962/ECS106/6-8/2024-46

ლევან კერესელიძე
ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,
თსუ-ს მოწვეული პროფესორი
E-Mail: levan.kereselidze@tsu.ge

შალვა კერესელიძე
სტუ-ს ასოცირებული პროფესორი
E-Mail: kereselidzeshalva@gmail.com

დავით კერესელიძე
ბიზნეს ადმინისტრირების დოქტორი
E-Mail: davitkereselidze@gmal.com

რეზიუმე

დასმული საკითხი განხილულია საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამომავლო განვითარების პერსპექტივის კუთხით.აღნიშნულია, რომ საგარეო ვაჭრობის გარეშე მსოფლიოს ვერცერთი ქვეყანა სათანადოდ ვერ განვითარდება. ასეა საქართველოც. აქედან გამომდინარე, ევროკავშირის მიერ საქართველოსთან დადებულმა ასოცირების შეთანხმებამ მას ევროკავშირის ქვეყნებში ვაჭრობის გაფართოების და აქედან გამომდინარე, ეკონომიკის განვითარების ფართო შესაძლებლობები მისცა.

საქართველოში სოფლის მეურნეობა, ანუ აგროსექტორი, პრიორიტეტულ დარგადაა მიჩნეული. ევროკავშირში ექსპორტის გაფართოებაზე ქვეყანამ აგროსექტორზე უნდა გააკეთოს ფოკუსირება. ამ პოლიტიკის გატარება დაწყებულია, მაგრამ მას წინ მრავალი ბარიერები ხვდება.

დასაბუთებულია, რომ დღეს საქართველოს აგროსასურსათო პროდუქცია ევროკავშირის ბაზარზე არ არის კონკურენტუნარიანი. ამის მიზეზი არის მაღალი ხარჯები, დაბალი ხარისხი, საექსპორტო ნაკადების მცირე მოცულობა და სხვა. თავის მხრივ, ამას იწვევს საქართველოს აგროსექტორში მცირე ფერმერთა სიმრავლე, რომლებსაც ბაზარზე ადვილად ამარცხებენ იგივე პროფილის ევროპული მსხვილი აგროფირმები.

ევროკავშირთან ასოცირებით საქართველოს აგროსექტორში ჯერ-ჯერობით დადებითი ტრანსფორმაცია არ მომხდარა. ევროკავშირის ბაზრების წილი მის ექსპორტში მინიმალურია. მეტიც, ევროკავშირის მსხვილი ფირმები, რომელთაც აქვთ დაბალ ფასად პროდუქციის გაყიდვის შესაძლებლობა, თანდათან საქართველოს შიდა სასურსათო ბაზარსაც იპყრობენ.

საკვანძო სიტყვები: შესაძლებლობა და საფრთხე; აგროსასურსათო პროდუქცია; ევროკავშირის ბაზარი; კოკურენტუნარიანობა.

შესავალი

აგრარული სექტორი ყოველთვის დიდ როლს თამაშობდა საქართველოს მოსახლეობის ეკონომიკურ ცხოვრებაში. ქვეყნის ბერძნული წარმოშობის სახელწოდებაც - „Georgos“ ქართულ ენაზე მიწათმოქმედს ნიშნავს. ასე რომ, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობა ჩვენ ქართველებს მემკვი-

დრეობით გვაქვს მიღებული, და, ამ გაგებით იგი გარკვეულად ტრადიციებთან ასოცირდება.

ყოფილ საბჭოურ საქართველოში აგრარული სექტორი მაღალგანვითარებულ დარგად ითვლებოდა. „საქსტატის“ მონაცემებით მისი წილი მთლიან სამამულო პროდუქტში 1990 წელს 29,7%-ს შეადგენდა. დღეს იგი მხოლოდ 8%-ზე ცოტა მეტია [გველესიანი, გოგორიშვილი. 2022], თუმცა, აგრარული სექტორი დღესაც საქართველოში პრიორიტეტულ დარგად ითვლება.

საქართველოს აგროსექტორის მთავარ სუბიექტებს მცირე ფერმერები წარმოადგენენ. აგროფირმების საერთო როდენობაში 1 ჰექტარამდე მიწის მქონე ფერმერთა წილი 75%-ს აღემატება. მიწის ფონდის ასეთი ფრაგმენტაცია აბსოლუტურად გამორიცხავს მასშტაბის ეკონომიის მიღების შესაძლებლობას. ამას ემატება მოძველებული და თითქმის განადგურებული სასაწყობო მეურნეობები, სარწყავი და სადრენაჟო სისტემები, მაღალი ფასების გამო ახალ სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე დაბალი ხელმისაწვდომობა და მრავალი სხვა.

ასეთ სიტაციაში სრულიად გამართლებულია დავსვათ კითხვა - ევროკავშირის მიერ საქართველოსთვის 2014 წლის ასოცირების შეთანხმებით შემოთავაზებული ღრმა, ყოვლისმომცველი და თავისუფალი სავაჭრო სივრცე საფრთხეა თუ შესაძლებლობების გაფართოება საქართველოს აგროსექტორისთვის? ეს შეთავაზება მისცემს წარმოებას გაფართოების შანსს ქართველ მცირემიწიან აგროფირმებს, რომ მათ ჯეროვანი კონკურენცია გაუწიონ ევროკავშირის ბაზრებზე წარმოდგენილ კონკურენტებს, თუ იგი ევროკავშირის ფერმერებისთვის მეტი მოგების მიღების ჩანაფიქრია?

წინამდებარე სტატია ეძღვნება ამ კითხვებზე პასუხების გაცემას და ამ სფეროში წარმოქმნილი გამოწვევების გადასაჭრელად რეკომენდაციების შემუშავებას.

ძირითადი ტექსტი

როგორც ცნობილია, ევროკავშირის შექმნით დაიწყო ევროპიზაციის პროცესი. ეს პროცესი შეეხო საქართველოსაც. 2003 წლის მარტში ევროკავშირმა წარმოადგინა დოკუმენტი - „გაფართოებული ევროპა-მეზობლობა: ახალი ჩარჩო აღმოსავლეთით და სამხრეთით მდებარე ჩვენს მეზობლებთან ურთიერთობისთვის“. ევროკავშირის ამ მეზობლების რიცხვში მოხვდა საქართველოც. უკვე 2006 წლის 14 ნოემბერს, ქ. ბრიუსელში გამართულ ევროკავშირი-საქართველოს ერთობლივ საბჭოს შეხვედრაზე ხელი მოეწერა შეთანხმებას - „ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა: სამოქმედო გეგმა ევროკავშირი-საქართველო“. ეს შეთანხმება გულისხმობდა მჭიდრო თანამშრომლობას სხვადასხვა სფეროებში, რომელთა შორის პირველ ნომრად დასახელებული იყო **ევროკავშირის ბაზრებზე დაშვება** [http://www.eu]. ამან თავისი განვითარება ჰპოვა ზემოთდასახელებულ სამოქმედო გეგმით საქათველოსთვის შეთავაზებულ მესამე პრიორიტეტულ მიმართულებაში - **ეკონომიკური განვითარება, სიღარიბის და სოციალური უთანასწორობის დაძლევა**, რომლის უზრუნველსაყოფად დასახელებულია ასეთი ღონისძიება: **ევროკავშირმა და საქართველომ ერთობლივად შეისწავლონ ორმხრივი სავაჭრო ურთიერთობების შემდგომი გაღრმავების შესაძლებლობები მხარეებს შორის თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შესაძლო შეთანხმების დადების ჩათვლით**.

2006 წლიდან 2014 წლამდე ორივე მხარემ იმუშავა ამ ღონისძიების შესრულებაზე, და, როგორც ცნობილია 2014 წელს ევროკავშირს და საქართველოს შორის გაფორმდა ასოცირების შეთანხმება, რომლის ერთ-ერთი მიმართულება იყო ღრმა, ყოვლისმომცველი და თავისუფალი ვაჭრობის სივრცის (DCFTA) შექმნა. აღნიშნული შეთანხმება საქართველოს მრავალი სარგებლის მიღებას ჰპირდებოდა და დღესაც ჰპირდება . ესენია: ევროპაში ქართული პროდუქციისთვის საექსპორტო ბაზრების გაფართოება, ახალ საწარმოთა დაფუძნება, ახალი საექსპორტო პროდუქციის გამოშვება, სტაბილური ბიზნეს-გარემოს ჩამოყალიბება და მრავალი სხვა. ამის უზრუნველყოფის გარანტი იყო (და არის) ასოცირების შეთანხმების SWOT-ანალიზი, საიდანაც ჩანს, რომ დასახელებულ შეთანხმებას 8 ძლიერი მხარე და 11 შესაძლებლობა აქვს, სუსტი მხარეების და საფრთხეების რიცხვი კი არის მხოლოდ 9.

წინამდებარე სტატიაში ჩვენ მიზნად დავისახეთ წარმოგვედგინა დღეის მდგომარეობით რა

სარგებელი ვერ მიიღო საქართველომ ევროკავშირთან ვაჭრობით და რა (ან ვინ) იყო ამის მიზეზი. მეცნიერ გრიგოლ მენქიუს აქვს ასეთი გამონათქვამი: „საერთაშორისო ვაჭრობა არ ჰგავს ომს, რომელშიც ზოგი ქვეყანა იმარჯვებს, ზოგი კი მარცხდება. ვაჭრობა ყველა ქვეყანას მეტი კეთილდღეობის მიღწევის საშუალებას აძლევს“ [მენქიუ. 2008, გვ. 176]. დაახლოებით მსგავს აზრს გამოთქვამს ფ. ლისტიც. მისი აზრით, „ერი მით უფრო მდიდარი და მძლავრია, რაც უფრო მეტ სამრეწველო ნაწარმს გაიტანს საზღარგარეთ და, რაც უფრო მეტ ნედლეულს შემოიტანს“ [ფუტკარაძე. 2010]. ქართველი მეცნიერი ვლადიმერ პაპავა, რომელსაც ამ თემაზე ბევრი ნაფიქრ-ნააზრევი აქვს, წერს: „ნებისმიერი ქვეყნისთვის საგარეო ვაჭრობის რეჟიმის ზეგავლენას ეროვნული ეკონომიკის განვითარებაზე ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს“ [პაპავა. 2020].

ამ შეხედულებების თანხმად არცერთ ქვეყანას არ შეუძლია ეკონომიკის მდგრადი განვითარება, საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების, მ. შ. სავაჭრო ურთიერთობების გარეშე [გელიაშვილი. 2023]. ამ აზრს ვეთანხმებით ჩვენც. მსოფლიოს ქვეყნების საგარეო ურთიერთობების პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ საგარეო სვაჭრო ურთიერთობებს ინტენსიურად ავითარებენ არა მხოლოდ განვითარებადი, არამედ, ისეთი მაღალგანვითარებული ქვეყნებიც კი, როგორიცაა ამერიკის შეერთებული შტატები. ეს იმას ნიშნავს, რომ საგარეო ვაჭრობის გაფართოვება მნიშვნელოვანია მისთვის.

ზემოთნათქვამიდან გამომდინარე, საქართველოს მიერ ევროკავშირთან 2014 წელს ასოცირების შეთანხმების დადებით, საქართველოს საგარეო ვაჭრობის გაფართოების დიდი შანსი მიეცა. ევროკავშირის შიდა ბაზარი 27 ქვეყნით და 500 მლნ მომხმარებლით ერთ-ერთი უდიდესია მსოფლიოში. მისი წილი საერთაშორისო ვაჭრობაში 20%-მდეა [ფუტკარაძე. 2010]. ყოველივე ამის მიუხედავად, თვით ევროკავშირის ინტერნეტ-გვერდი [Europa.eu.int] გვამცნობს, რომ დღეს საქართველოს ექსპორტის წილი ევროკავშირის ბაზარზე მეტად მოკრძალებულია. ზოგადად იგი იზრდება, მაგრამ არასაკმარისად. იგივე ეხება საქონლის საექსპორტო ნაკადების დივერსიფიცირებასაც.

ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმების დადებიდან დღემდე 9 წელი გავიდა. ეს პერიოდი ისეთი დიდია, რომ თუ ამ პერიოდში ევროკავშირის ბაზრებზე საქართველოს საექსპორტო ვაჭრობაში მისი ზრდის მიმართულებით სერიოზული ცვლილებები მოხდებოდა, მაშინ, ჩვენი აზრით, არა მხოლოდ ევროკავშირთან, არამედ, მთლიანად მსოფლიოს ქვეყნებთან საქართველოს საგარეო ვაჭრობის საერთო ბალანსი უარყოფითი აღარ იქნებოდა, რადგან ეს არ მოხდა, შედეგად საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ბალანსი მთელ მსოფლიოსთანაც და, ცხადია, ევროკავშირთანაც კვლავაც უარყოფითია.

ცხრილი 1 გვიჩვენებს, ეროკავშირთან საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მდგომარეობას, როგორც ასოცირების შეთანხმების დადებამდე, ე. ი. 2014 წლამდე, ისე მის შემდეგ 2023 წლის ჩათვლით. ირკვევა, რომ 2023 წელს საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ბალანსის უარყოფითი სალდო 2995700 ათასი აშშ დოლარია, რაც 44,4%-ით აღემატება დასახელებულ შეთანხმებამდე, კერძოდ, 2012 წელს არსებულ უარყოფით სალდოს (-2074065 ათასი აშშ დოლარი).

საანალიზო პერიოდში (2012-2023 წლები) ევროკავშირთან საქართველოს საგარეო ვაჭრობის საერთო ბრუნვა 58,4%-ით გაიზარდა და მან 2023 წელს 4 მლრდ აშშ დოლარს გადააჭარბა. მასში იმპორტს ეკავა 84% (2012 წელს - 87%), ხოლო ექსპორტს - 16% (2012 წელს - 13%) (იხ. ცხრილი 2). ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმების გაფორმების ერთ-ერთ მთავარ მიზანს ევროკავშირში საქართველოს ექსპორტის ზრდა წარმოადგენდა. ამ შეთანხმების ხელმოწერამდე ჩატარებულ ერთ-ერთი კვლევის თანახმად ასოცირების შეთანხმებით „საქართველოს ექსპორტი მოკლევადიან პერიოდში 9%-ით, ხოლო გრძელვადიან პერიოდში 12%-ით გაიზრდებოდა, იმპორტი კი, შესაბამისად, 4,4%-ით და 7,5%-ით [Ecorys/CASE, 2012, p. 37]. მაშასადამე, იმპორტთან შედარებით ექსპორტის უპირატესი ზრდის მოლოდინი არსებობდა, რაც სინამდვილეში აღსრულდა კიდეც, თანაც აღმატებულ ხარისხში - 2023 წელს 2012 წელთან შედარებით ექსპორტი გაიზარდა 99,5%-ით, იმპორტი კი - 52,4%-ი. მაშასადამე, ევროკავშირთან საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ბრუნვის დინამიკა დადებითია, თუმცა, შეინიშნება მისი სტრუქტურის არასახარბიელობა (იხ. ცხრილი 2), და, აგრეთვე, საქართველოს მთლიან ექსპორტში ევროკავშირის მიზერული ხვედრითი წილი.

ცხრილი 1. ევროკავშირთან საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ბალანსი (ათასი აშშ დოლარი)

პერიოდი	წლები	იმპორტი	ექსპორტი	ბრუნვა (2+3)	ბალანსი (3-2)
ასოცირების შეთანხმების დადებამდე	1995	114091	7238	121329	-106853
	2000	161536	78874	240410	-82662
	2005	740323	216756	957079	-523567
	2012	2427137	353068	2780205	-2074065
ასოცირების შეთანხმების დადების შემდეგ	2017	2109159	709730	2818889	-1399429
	2018	2407943	787556	3195499	1620387
	2019	2346270	882627	3228897	-1463643
	2020	1859076	796844	2655920	-1062232
	2021	2335733	796137	3131870	-1539596
	2022	3060412	862525	3922937	-2197887
	2023	3700000	704300	4404300	-2995700
	დინამიკა 2023 წელი %-ად 2012 წელთან	152,4	199,5	158,4	144,4

წყარო: „საქსტატის ინფორმაცია“

ცხრილი 2. ევროკავშირთან საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ბრუნვის სტრუქტურა

	მთლიანი ბრუნვა		მათ შორის			
			იმპორტი		ექსპორტი	
	ათასი აშშ დოლარი	%	ათასი აშშ დოლარი	%	ათასი აშშ დოლარი	%
2012	2780205	100	2427137	87	353068	13
2023	4404300	100	3700000	84	704300	16
ბრუნვის სტრუქტურის ცვლილება	-	-	-	-3,0	-	+3,0

წყარო: შედგენილია ჩვენს მიერ „საქსტატის“ ინფორმაციაზე დაყრდნობით

მასში იმპორტს უკავია 84%, ხოლო ექსპორტს - 16%. ასე რომ, ასოცირების შეთანხმების გაფორმებამდეც და მის შემდეგაც, ევროკავშირთან საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ბრუნვაში იმპორტს უკავია 5-ჯერ მეტი ხვედრითი წილი ექსპორტთან შედარებით (2012 წელს ეკავა 6,5-ჯერ მეტი). აღნიშნულ ბრუნვის სტრუქტურაში ექსპორტის ხვედრითი წილის ზრდის კუთხით გარკვეული გაუმჯობესება არის, მაგრამ, ჯერ-ჯერობით იგი მიზერულია და სავაჭრო ბალანსის უარყოფით ნიშნულს დადებითით ვერ ცვლის. ეს მაშინ მოხდება, თუ ევროკავშირის ბაზრებზე გამსვლელი საქართველოს საექსპორტო საქონლის ნაკადები მოცულობითაც გაიზრდება, მრავალფერვნები-

თაც და ევროკავშირიდან იმპორტირებული რიგი საქონლის, განსაკუთრებით აგროსასურსათო საქონლის ჩანაცვლებაც მოხდება ადგილობრივი წარმოების საქონლით.

იმპორტჩანაცვლების საკითხის განხილვისას უნებლიედ გვახსენდება საქართველოში ევროკავშირის დელეგაციის სურსათის უვნებლობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ატაშეს ნათქვამი: „საქართველოს პრიორიტეტი უნდა იყოს იმპორტჩანაცვლება... ეს არის ის, რაზეც თქვენ უნდა დაფიქრდეთ“. დასანანია, რომ ამ საკითხზე საქართველოს შესაბამისი ორგანოები ნაკლებად ან თითქმის არ ფიქრობენ. ამის შედეგია ის, რომ საქართველოს მოსახლეობა კვების პოდუქტებში 80%-ით იმპორტზეა დამოკიდებული. გასაკვირია, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს ის პროცენტია, რომელიც FAO-ს რეკომენდაციით ქვეყნისთვის თვითუზრუნველყოფის ნორმად არის აღიარებული. მეცნიერებს, გვინდა არ გვინდა, გვიჩნდება ეჭვი, რომ იმპორტჩანაცვლების პრობლემის გადაწყვეტაში, განსაკუთრებით აგროსასურსათო პროდუქციის ხაზით, რაღაცა „წყალქვეშა ქვები“ არ არის დამარხული“, რომელთა ამოქექვას საქართველოს მთავრობა სპეციალურად გაურბის. აბა, სხვა რა მიზეზი მოვუძებნოთ იმ ვითარებას, როდესაც პრიორიტეტად მიჩნეულ სოფლის მეურნეობის ქვეყანაში ფრინველის ხორცით თვითუზრუნველყოფა - 25%-ია, ღორის ხორცით - 45%, ბოსტნეულით - 64% და ა. შ.

ევროკავშირი საქართველოს უმსხვილესი პარტნიორია. საქართველოდან ევროკავშირში ექსპორტის სტრუქტურაში გამოირჩევა ისეთი სასაქონლო ჯგუფები, როგორიცაა თხილი, ყურძნის ნატურალური ღვინო, კაკალი, სპილენძის მადნები, ფერშენადნობები, ეთილის სპირტი, სასუქები, მინერალური და მტკნარი წყალი და სხვა. საქართველოს მთლიან ექსპორტში მათ საშუალოდ უკავიათ: კაკალს და თხილს - 65-80%, ყურძნის ნატურალურ ღვინოებს - 16-19%, სპირტს - 6%, მინერალურ სასუქებს - 23-65%, სპილენძის კონცენტრატებს - 100%, შავი ლითონის ნარჩენებს - 5-10%, ფეროშენადნობებს - 3-4% და ა. შ. [ფუტკარაძე, 2010, გვ. 124]. მთლიანობაში ევროკავშირს საქართველოს ძირითად პროდუქციის ექსპორტში - 23%, ხოლო დანარჩენ პროდუქციის ექსპორტში - 19-20% უკავია.

რაც შეეხება იმპორტს, ევროკავშირიდან საქართველოში შემოდის მსუბუქი ავტომანქანები, ნავთობპროდუქტები, სამკურნალო პრეპარატები, ფრინველის ხორცი, შაქარი, შოკოლადის ნაწარმი, გამოთვლითი მანქანები, გადამცემი აპარატურა და სხვა. საქართველოს მიერ განხორციელებულ მთელ იმპორტში ევროკავშირს უკავია ნავთობპროდუქტებში საშუალოდ - 31-30%, მსუბუქ ავტომანქანებში - 32-48%, სამკურნალო პრეპარატებში - 57-58%, გადამცემ აპარატურაში - 32-42%, გამომთვლელ მანქანებში - 59-61% და ა. შ. მთლიანობაში ძირითად პროდუქციის იმპორტში მისი წილი საშუალოდ - 27-30%-ია, დანარჩენ არაძირითად პროდუქციაში კი - 27-29% [ფუტკარაძე. 2010. გვ. 126].

საქართველოდან ევროკავშირში დღეს განხორციელებულ ექსპორტს, ცხადია, გაზრდა-განვითარების მნიშვნელოვანი პოტენციალი გააჩნია. მისი ათვისება, როგორც წერს მეცნიერი მ. კაკულია დამოკიდებულია ამ ორ მხარეს შორის მიღწეული შეთანხმების ფარგლებში არსებული შესაძლებლობების მაქსიმალურ გამოყენებაზე [კაკულია. 2007. გვ. 104]. ეს მაქსიმალიზმი უნდა გამოიხატოს საქართველოს მხრიდან ევროპული სტანდარტების დონეზე წარმოებული საექსპორტო საქონლის მოცულობის ზრდასა, ხარისხის გაუმჯობესებასა და სახეობრივ დივერსიფიცირებაში (ამას საქართველოდან მოითხოვს ევროკავშირი), ხოლო ევროკავშირის მხრიდან - სხვადასხვა აკრძალვების და სავაჭრო ბარიერები მინიმიზაციაში, როლებიც მის მიერ გამოიყენება არაწევრ ქვეყნებთან ურთიერთობაში [პაპავა. 2020. გვ. 199].

პრაქტიკა აჩვენებს, რომ საქართველოდან ექსპორტზე მომუშავე კომპანიებს უძნელდებათ საექსპორტო პროდუქციის ხარისხის ამაღლებაც, მოცულობის გაზრდაც და მისი დივერსიფიკაციაც. ევროკავშირის მოთხოვნები ქართულ პროდუქციის სტანდარტის მიმართ სხვა ქვეყნებთან (დსთ, ჩინეთი და სხვები) შედარებით მკაცრია. ამიტომაც, ევროკავშირს საქართველოს მთლიან ექპორტში საკმაოდ მოკრძალებული ხვედრითი წონა უკავია (იხ. ცხრილი 3). ამასთან, არც მისი დინამიკაა ჩვენთვის სახარბიელო.

ცხრილი 3. საქართველოს ექსპორტის სტრუქტურა მსოფლიოს ქვეყნების ჯგუფების მიხედვით

	2012	2018	2020	2022
სულ ექსპორტი: ● ათასი აშშ დოლარი ● % პროცენტი	2327455 100,0	3379657 100	3340698 100	5583425 100
მათ შორის: **1. ევროკავშირი**: ● ათასი აშშ დოლარი ● პროცენტი **2. დსთ-ის ქვეყნები**: ● ათასი აშშ დოლარი ● პროცენტი **3. დანარჩენი ქვეყნები**: ● ათასი აშშ დოლარი ● პროცენტი	 353068 15,1 1245777 54,6 728610 31,3	 787556 21 1689136 50,0 977781 29	 796844 20,9 1505873 45 2492328 34,1	 862525 15,4 2685624 48,1 2035271 36,5

წყარო: შედგენილია ჩვენს მიერ „საქსტატის“ ინფორმაციაზე დაყრდნობით

თუ 2012 წელს, ე. ი. ასოცირების შეთანხმების გაფართოებამდე, რომელმაც საქართველოს კომპანიებს მისცა ევროკავშირის ბაზრებზე თავისუფალი სავაჭრო სივრცე, საქართველოს მთელ ექსპორტში ევროკავშირის ხვედრითი წილი მხოლოდ 15,1% იყო, 2018-2020 წლებში იგი მართალია 21%-მდე ამაღლდა, მაგრამ, 2022 წელს კვლავაც თითქმის 2012 წლის დონემდე შემცირდა (15,4%). 2023 წლს კი მან კიდევ უფრო ნაკლები - 11,6% შეადგინა [ეთერია. 2024]. შემცირებისკენ ცვლილება დსთ-ს ქვეყნების ხვედრით წილშიც მოხდა (2012 წელს 54,6%, 2022 წელს - 48,1%), მაგრამ, ქვეყნების ამ ჯგუფს საქართველოს ექპორტში 2012 წელსაც ეკავათ ნახევარზე მეტი და 2022 წელსაც დაიკავეს თითქმის ნახევარი (48,1%). ასე რომ, საქართველოს ევროინტეგრაციის შეუქცევადობა, მართალია, დღეს საზოგადოების არჩევანით გადაწყვეტილია, მაგრამ ვექტორის ამ შემობრუნებამ რუსეთიდან ევროპისკენ ჯერ-ჯერობით დადებითი კვალი ვერ დაატყო საქართველოს საგარეო ვაჭრობის სტრუქტურას, ანუ ვერ მოხდა ჩვენი ექსპორტის ჩვენთვის სასარგებლო „ევროპეიზაცია“. ჯერ-ჯერობით დიდწილად მაინც ვვაჭრობთ დსთ-ს ქვეყნებთან, ძირითადად, რუსეთთან. 2022 წელს საქართველოდან დსთ-ის ქვეყნებში ექსპორტის ბრუნვაში რუსეთმა 23,9% დაიკავა [საქართველოს სტატისტიკური... 2023. გვ. 256]. მის 65,2%-ს ანუ 419 მლნ აშშ დოლარის ღირებულებას ქართული აგროსასურსათო პროდუქცია შეადგენდა. და ეს მაშინ, როდესაც იმავე წელს იგივე სახის აგროსასურსათო პროდუქცია ევროკავშირის ბაზრებზე საქართველოდან მხოლოდ 173 მლნ დოლარის ღირებულების გავიდა [საქართველოს აგროსასურსათო... 2023. გვ. 4]. საქართველოს რომ ევროკავშირის ბაზარზე დსთ-ის ქვეყნების ბაზრებთან შედარებით გაცილებით უფრო ცუდი მაჩვენებლები აქვს, ამაზე ბევრჯერ იქნა აღნიშნული წინა წლებშიც ქართველი მეცნიერების მიერ [ღაღანიძე. 2017, გვ. 123; საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბალანსი... 2017, გვ. 16-25]. მათ მიერ თავის დროზე ისიც ითქვა, რომ მართალია ევროკავშირმა ბევრი შეღავათები მისცა საქართველოს, მაგრამ ასეთ შეღავათებს იგი ყველა იმპორტიორს სთავაზობს და ამდენად, რამე უპირატესობის მიღწევა მხოლოდ სავაჭრო რეჟიმის ხარჯზე შეუძლებელი იქნება“ [ღაღანიძე, 2017. გვ. 129]. ეს მდგომარეობა გვაფიქრებინებს, რომ ექსპორტის ხაზით ევროკავშირის ბაზრებზე საქართველოს სერიოზული ბარიერები აქვს, რომელთა დაძლევა მან 2014 წლიდან დღმდე ვერ მოახერხა. ამ ბარიერებიდან სახელდება როგორც პირდაპირი ბარიერები - პროდუქციის ხა-

რისხი, ნებართვები, ქვოტები, ლიცენზიები, ისე არასატარიფო ბარიერები - სანიტარული, ფიტო-სანიტარული და სხვა [ხარაიშვილი. 2023. გვ. 103]. ცხადია, ეს მოთხოვნები ევროკავშირს ყველა ქვეყნისთვის აქვს დადგენილი და საქართველოც გამონაკლისი არ არის. ეს ყოველივე ხდება ისეთ პირობებში, როდესაც ჯერ კიდევ 2005 წელს, ანუ „ღრმა, ყოვლისმომცველი და თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ“ შეთანხმების გაფორმებამდე ევროკავშირმა მიიღო და აამუშავა პრეფერენციათა (შეღავათები) განახლებული გენერალიზებული სისტემა-GSP, რომელიც საქართველოზეც გავრცელდა. ეს არის საექსპორტო საქონლის 10300 დასახელებაზე ნულოვანი საბაჟო განაკვეთი და სხვა სახის შეღავათები [ფუტკარაძე. 2010, გვ. 131]. როგორც ჩანს, საქართველო თავის საექსპორტო ნაკადებში ვერ ავსებს საქონლის ამ ჩამონათვალს. ეს ხელს უშლის როგორც ექსპორტის მოცულობის ზრდას, ისე ბაზრის დივერსიფიკაციას. სათქმელია ისიც, რომ ევროკავშირი საქართველოს და მის მსგავს განვითარებად ქვეყნებს უპირატესად სამრეწველო საქონელზე აძლევს მნიშვნელოვან შეღავათებს, ასეთ დროს, განვითარებად ქვეყნებს, მ. შ. საქართველოს, საექსპორტოდ აგროსასურსათო პროდუქციის მეტი პოტენციალი გააჩნიათ. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია თავისი დაბალი ტექნოლოგიურობის მიზეზით ნდლეულად აღიქმება, ნედლეულზე კი დაბალი ფასების გამო, პრეფერენციები უმნიშვნელოა {ღაღანიძე, 2017, გვ. 129].

საქართველოდან ევროკავშირში ექსპორტის გაზრდის მნიშვნელოვანი ბარიერებია არასატარიფო მოთხოვნები, კერძოდ, სანიტარული და ფიტოსანიტარული ზომები. ევროკავშირი-საქართველოს ასოცირების შეთანხმებაში (DCFTA) 9 თავი უკავშირდება არასატარიფო ზომების მოწესრიგებას. მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის პორტალზე მონიშნულია საქართველოს ევროკავშირის მხრიდან 15 შემზღუდველი სავაჭრო ზომის გამოყენება [გელიაშვილი. 2024, გვ. 128]. კვლევებით დადგენილია ისიც, რომ ევროკავშირს 2009-2018 წლებში საქართველოს მიმართ გამოუყენებია ვაჭრობის დამაზიანებელი 38 ღონისძიება [პაპაშვილი, 2018, გვ. 44]. ისიც დადგენილია, რომ ევროკავშირის ეტიკეტირების, ხარისხის, მარკირების და სხვა ნორმები დიდად დამაბრკოლებელია ექსპორტზე მომუშავე საქართველოს მცირე ზომის აგროფერმერებისთვის [გელიაშვილი, 2024, გვ. 124]. ძნელია ქართველი მცირე მწაროებლებისთვის პროდუქციის ხარისხის ამაღლება. მეწარმეების 97% ამას ადასტურებს. აი, სწორედ ეს არის იმის მიზეზი, რომ საქართველოს საექსპორტო საქონლის ნაკადები დსთ-ის ქვენებთან ტრადიციულად არსებული ვაჭრობის (მიმოქცევის) არხებიდან პრაქტიკულად ვერ „გადმოიტვირთა“ ევროკავშირის ქვეყნებისკენ შექმნილ მიმოქცევის არხებში, ე. ი. ჯერ-ჯერობით ვერ მოხდა „დიდი გადმოტვირთვა“. ამის მიზეზი არის დსთ-ის ქვეყნებთან წლების წინ დამკვიდრებული ვაჭრობის პრაქტიკა, მათ ბაზრებზე ნაკლები ბარიერები, მათთან ურთიერთობის ჩვევაც (თუნდაც ენობრივი ბარიერის არქონა) და რაც მთავარია, ევროპასთან ქართველი ექსპორტიორების სავაჭრო ურთიერთობების, როგორც თეორიული ცოდნის დეფიციტი, ისე პრაქტიკული გამოცდილების ნაკლებობა.

საქართველოს ისტორიულადაც სასოფლო-სამეურნეო ქვეყანა იყო და დღესაც ჯერ-ჯერობით ასეთივეა. საქართველოდან ევროკავშირშიც და სხვ ქვეყნებშიც ძირითადად, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია [აგროსასურსათო პროდუქცია) გადის. საქათველოს აგროფირმები ძირითადად წვრილი მეურნეობებია. მათი მეპატრონეები ის გლეხებია (ან უკვე მათი შვილები), რომელთაც 90-იან წლებში, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, საკუთრებაში მიწები გადაეცათ. მათმა უმრავლესობამ ეს მიწები მაშინვე გაყიდა,. შეინარჩუნეს მხოლოდ მცირე ნაკვეთები, რადგან ბაზარი, მით უფრო უცხოეთის ბაზარი, მათ თეორიულადაც კი არ იცოდნენ. საქართველოს სტატისტიკური სამსახურის ინფორმაციით 2023 წლის დასაწყისში საქართველოს სოფლის მეურნეობაში (სატყეო და თევზის მეურნეობის ჩათვლით) ირიცხება 2652 აქტიური აგროსაწარმო (ბიზნეს-სექტორი... 2023, გვ. 26). ესენი ძირითადად მცირემიწიანი ფერმერები არიან, რომლებიც ვერც კოოპერატივებად და ალიანსებად გაერთიანებას ახერხებენ, და ამის გარეშე, ცალკე, ურთიერთიზოლირებულად ევროკავშირის მოთხოვნას - ერთგვაროვანი საქონლის მსხვილი პარტიებით მიწოდებაზე - ვერ აკმაყოფილებენ. აგროფირმების დასახელებულ რიცხვში ცხადია, არიან შედარებით მსხვილი და საშუალო სიდიდის ფირმებიც, მაგრამ, ჯერ ერთი მათი რიცხვი მცირეა

და მერე მეორე, ისინი საქართველოს პირობებში ითვლებიან საშუალო ან მსხვილ საწარმოდ და არა ევროპის პარამეტრებით. ამით იმის თქმა გვინდა, რომ ერთგვაროვანი საექსპორტო საქონლის დიდი პარტიობით შეკვრა და ევროპისთვის მიწოდება, მათაც არ შეუძლიათ.

შექმნილი მდგომარეობიდან ერთადერთი გამოსავალი ის არის, რომ დაჩქარდეს ერთგვაროვანი პროდუქციის მწარმოებელ მცირემიწიან და ზედმეტად ფრაგმენტირებულ მიწების კოოპერატივებში გაერთიანება. ამაზე ბევრს წერენ მეცნიერები პ. კოღუაშვილი, ნ. რუხაია-მოსემღვდლიშვილი, ა. მელითაური, ი. არჩვაძე, რ. ფუტკარაძე და სხვები, და, ჩვენც მათ ვუერთდებით.

როგორც წესი, ჰეკშერ-ოლინის თეორიების მიხედვით ქვეყანა ახორციელებს იმ საქონლის ექსპორტს, რომელშიც სხვა ქვეყნებთან შედარებით კონკურენტული უპირატესობა აქვს და, რომელიც მიიღწევა მისთვის ჭარბი ფაქტორების გამოყენებით [კრუგმანი, ობსტფელდი, მელიტცი, 2017]. რადგან, ექსპორტში საქართველოს, ძირითადად, აგროსასურსათო ორიენტაცია აქვს აღებული, ჩვენ დავინტერესდით და ვიანგარიშეთ ევროკავშირში ამ პროდუქციის ექსპორტზე კონკურენტული (ფარდობითი) უპირატესობა, გაანგარიშება მოვახდინეთ შემდეგი ფორმულით [საქართველოს საგარეო სავაჭრო... 2017, გვ. 11]:

$$\mathbf{BCA_k = (X_k : E_k) : (X_w : E_w)}$$

ფორმულაში:

X_k - არის საქართველოდან აგროსასურსათო სასაქონლო-ჯგუფის ექსპორტი ევროკავშირში.

E_k - არის საქართველოდან მთლიანი ექსპორტი ევროკავშირში.

X_w - არის აგროსასურსათო ჯგუფის საქონლის მსოფლიო ექსპორტი საქართველოდან.

E_w - არის მთლიანი მსოფლიო ექსპორტი საქართველოდან.

„საქსტატის“ ინფორმაციით ეს მაჩვენებლები 2022 წელს საქართველოში შეადგენდა:

X_k – 173 000 ათასი აშშ დოლარი.

E_k – 862 525 ათასი აშშ დოლარი.

X_w – 1262 000,0 ათასი აშშ დოლარი.

E_w – 5583425 ათასი აშშ დოლარი.

ამ ფორმულის არსი იმაშია, რომ თუ ($X_k : E_k$) მეტი აღმოჩნდება ($X_w : E_w$)-ზე, მაშინ, ეს ნიშნავს, რომ საქართველოს აგროსასურსათო პროდუქციას ევროკავშირის ბაზარზე გააჩნია კონკურენტული უპირატესობა. „საქსტატის“ 2022 წლის ინფორმაციის ფორმულაში ჩასმით მივიღეთ, რომ საქართველოს აგროსექტორის პროდუქციას არა აქვს ევროკავშირის ბაზარზე კონკურენტული უპირატესობა

$$\left[BCA_k = \left(\frac{173000.0}{862525.0}\right) : \left(\frac{1262000.0}{5583425.0}\right) = 0.20 : 0.22 = 0.91\right].$$

კონკურენტუნარანობის დასასაბუთებლად BCA_k - მაჩვენებელი 1,90-ის ტოლი ან მასზე მეტი (>1,0) უნდა იყოს. ჩვენს მიერ მიღებული შედეგი მასზე ნაკლებია.

მაშასადამე, დღეს საქართველოს აგროპროდუქცია ევროპის ბაზარზე არაკონკურენტუნარიანია, რადგანაც საქართველოს მცირე სიდიდის აგროკომპანიები არ არიან მზად მასიურად გაუწიონ კონკურენცია ევროკავშირის ბაზრის მსხვილ მოთამაშეებს. შეიძლება საქართველოს რამოდენიმე ადგილობრივი პირობებისთვის შედარებით მსხვილი აგროფირმა ევროკავშირის ბაზრებზე ვაჭრობით რაღაცა შედეგს მაინც იღებს, მაგრამ, „ერთი მერცხალი ვერ მოიყვანს გაზაფხულს“. ლიბერალური ვაჭრობის პირობებში ევროპის მსხვილ აგროფირმებს ყოველთვის შეუძლიათ ბაზარზე გაჩაღებულ კონკურენციაში საქართველოს როგორც მცირე აგროფირმების, ისე საშუალო და მსხვილი ფერმების დამარცხებაც. მეტიც, თუ საქართველოს მთავრობამ დროულად არ გაატარა შექმნილი არასახარბიელო ვითარების შემცვლელი ადექვატური პოლიტიკა, საფრთხე ექმნება საქართველოს აგროსასურსათო პროდუქციის შიდა ბაზარსაც. როგორც უკვე აღვ-

ნიშნეთ კიდეც, ევროპის ზემოთდასახელებული მსხვილი აგროფირმების უმრავლესობა იყენებს რა თავის კონკურენტულ უპირატესობებს (მაგალითად, მასშტაბის ეკონომიით დანახარჯების შემცირებას) ქართველ იმპორტიორებს დაბალ ფასად აწოდებს პროდუქციას და ამ გზით საქართველოს შიგა ბაზარსაც იპყრობს. ეს პროცესი უკვე დიდი ხანია დაწყებულია და საქართველოს აგრობაზარი გაჯერებულია იაფფასიანი იმპორტირებული აგროპროდუქციით, რაც სერიოზულ საფრთხეს უქმნის ადგილობრივ მწარმოებლებს და თუ ასე გაგრძელდა, მომავალში კიდევ უფრო დიდი საფრთხის წინაშე დააყენებს მათ.

დასკვნა

კვლევამ გვიჩვენა, რომ ევროკავშირთან ვაჭრობის სფეროში საქართველოს შესაძლებლობების სრულმასშტაბიანი გაფართოვება და დადებითი ტრანსფორმაცია ჯერ-ჯერობით არ მომხდარა. საქართველოს კომპანიებს საერთაშორისო კონკურენციაში სრულყოფილი ჩართვისთვის წინასწარ აუცილებლად სახელმწიფო მნიშვნელოვანი მხარდაჭერა სჭირდებათ. ეს განსაკუთრებით ეხება აგროსექტორის ფირმებს, რომელთა 75% ხელით შრომაზე დაფუძნებული წვრილი მეურნეობებია. მათ მიერ წარმოებული პროდუქცია ვერ აკმაყოფილებს საერთაშორისო სტანდარტებს, არაერთგვაროვანია, ექსპორტისთვის მცირე მოცულობისაა და ა. შ. ასეთ პირობებშია დღეს საქართველოს აგროსექტორი, და, ამიტომაც, მისი პროდუქცია ევროკავშირში არაკონკურენტუნარიანია. ეს პროცესი იწყება შიდა ბაზარზეც. ასე რომ, ქართველ აგროფირმებს საფრთხე ექმნება შიდა ბაზარზეც. საჭიროდ ვთვლით, საქათველოს მთავრობამ არ დაიშუროს არც ორგანიზაციული, მეთოდური თუ ფინანსური ძალისხმევა საქართველოს აგროსექტორის გაძლიერებისთვის, მისი მცირე და საშუალო ზომის აგროფირმების კოოპერატივებში და ალიანსებში გაერთიანებისთვის. ამის გარეშე ევროკავშირის მიერ საქართველოსთვის შემოთავაზებული 500 მილიონიანი სამომხმარებლო თავისუფალი ბაზარი მრავალი ხილული და არახილული საფრთხეების შემცველი იქნება, შესაძლებლობების გაფართოება კი, რომელსაც თითქოს გვპირდება ევროკავშირი-საქართველოს ასოცირების შეთანხმება, ქაღალდზე დაწერილ აუსრულებელ ოცნებად დარჩება. ამ ოცნების ახდენა შეიძლება მხოლოდ საქართველოს აგროსექტორის ევროპული ტრანსფორმაციით, ცხადია, ქართული ღირებულებების და ფასეულობების დაცვის პირობებში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გველესიანი რ., გოგორიშვილი ი. და სხვები, ეკონომიკური პოლიტიკა. წიგნი 2. თსუ, 2022.
2. http://222.eu-nato.gov.ge/eu/nelghborhood-policy/
3. მენქიუ გ. ეკონომიკის პრინციპები. თბ., 2008.
4. ფუტკარაძე რ. საქართველო-ევროკავშირის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები: პრობლემები და პერსპექტივები. თბ., 2010. გვ. 100, 134.
5. პაპავა ვლ. არატრადიციული ეკონომიკა. თბ., 2020.
6. გელიაშვილი ნ. საქართველოს ევროინტეგრაციული სავაჭრო-ეკონომიკური პოლიტიკის სრულყოფა. დისერტაცია. თბ., 2024. გვ. 55.
7. Ecorys/CASE (2012). Trade Sustainability Impact Assessment in Support of Negotiations of a DCFTA Between the EU and Georgia and the Republic of Moldova. Final Report Rotterdam.
8. კაკულია მ. ორმხრივი ვაჭრობის განმტკიცება. ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკა და საქართველო. დამოუკიდებელ ექსპერტთა ანალიზი, ფრიდრიხ ებერტის ფონდი. თბ., 2007. გვ. 104.
9. ღაღანიძე გ. ქართული პროდუქციის საექსპორტო პოტენციალი და კონკურენტული უპირატესობები ევროკავშირის ბაზარზე. ჟ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“. #3. 2017. გვ. 119-130.
10. საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბალანსის გაუმჯობესების ძირითადი მიმართულებები. თსუ. 2017.
11. ეთერია ე. საქართველ-ევროკავშირის ეკონომიკური ურთიერთობები 2014-2023 წლებში. ჟ.

„ეკონომისტი“. #1. 2024.
12. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული. თბ., 2023.
13. საქართველოს აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტ-იმპორტი, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო. 2023.
14. ხარაიშვილი ე. ატიპიური კრიზისის გავლენა ხილის ბაზარზე: სტრუქტურული ცვლილებები და გამოწვევები. ჟ. „ბიზესი და ეკონომიკა“. #3. 2023. გვ. 90-105.
15. ბიზნეს-სექტორი საქართველოში. თბ., 2023.
16. პაპაჩაშვილი ნ. არასატარიფო ზომები საქართველო-ევროკავშირის ვაჭრობაში სავაჭრო ნეოპროტექციონიზმის კონტექსტით. ჟ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“. #2. 2018. გვ. 42.
17. კრუგმანი ა., ობსტფელდი მ., მელიტცი მ. საერთაშორისო ეკონომიკა: თეორია და პრაქტიკა. თბ., 2017.

REFERENCES:
1. Gvelesiani R., Gogorishvili I. and others, economic policy. Book 2. TSU, 2022
2. http://222.eu-nato.gov.ge/eu/nelghborhood-policy/
3. Menkiu G. Principles of economics. Tb., 2008.
4. Putkaradze R. Georgia-EU trade and economic relations: problems and perspectives. Tb., 2010. p. 100, 134
5. Papava vl.- Unconventional economy. Feb., 2020.
6. Geliashvili N. Perfection of the European integration trade and economic policy of Georgia. thesis. Tb., 2024. p. 55.
7. Ecorys/CASE (2012). Trade Sustainability Impact Assessment in Support of Negotiations of a DCFTA Between the EU and Georgia and the Republic of Moldova. Final Report Rotterdam.
8. Kakulia M. Strengthening of bilateral trade. EU neighborhood policy and Georgia. Independent expert analysis, Friedrich Ebert Foundation. Tb., 2007. p. 104.
9. Ghaganidze G. Export potential of Georgian products and competitive advantages in the EU market. J. “Economy and Business”. #3. 2017. p. 119-130.
10. Main directions of improvement of foreign trade balance of Georgia. TSU. 2017.
11. Etheria e. Georgian-EU economic relations in 2014-2023. J. “economist”. #1. 2024.
12. Statistical Yearbook of Georgia. Tb., 2023.
13. Export-import of agro-food products of Georgia, Ministry of Environment Protection and Agriculture of Georgia. 2023.
14. Kharaishvili E. Impact of the atypical crisis on the fruit market: structural changes and challenges. J. “Bizez and Economy”. #3. 2023. p. 90-105.
15. Business sector in Georgia. Tb., 2023.
16. Papachashvili N. Non-tariff measures in Georgia-EU trade in the context of trade neo-protectionism. J. “Economy and Business”. #2. 2018. p. 42.
17. Krugman A., Obstfeld M., Melitz M. International Economics: Theory and Practice. Tb., 2017

DEEP, COMPREHENSIVE AND FREE TRADE WITH THE EUROEPAN UNION FOR THE AGRICULTURAL SECTOR OF GEORGIA, IS IT A THREAT OR AN OPPORTUNITY EXPANSION?

Levani Kereselidze
Doctor of Business Administration,
TSU invited professor,
E-mail: levan.kereselidze@tsu.ge

Shalva Kereselidze
GTU Associate professor
E-mail: kereselidzeshalva@gmail.com

Davit Kereselidze
Doctor of Business Administration
E-mail: Davitkereselidze@gmail.com

RESUME

In the article - **"Deep, comprehensive and free trade with the European Union for the agricultural sector of Georgia, is it a threat or an opportunity expansion?"** - the question raised is discussed from the perspective of the future development of Georgian agriculture. The article mentions that no country in the world can develop properly without foreign trade. So is Georgia. Therefore, the association agreement signed by the European Union with Georgia gave it wide opportunities to expand trade in the European Union countries and, therefore, to develop the economy.

The article mentions that in Georgia agriculture, that is, the agro sector, is considered a priority field. The country should focus on the agricultural sector to expand exports to the European Union. Implementation of this policy has begun, but it faces many obstacles.

In the article, it is substantiated by proper calculation that today the agro-food products of Georgia are not competitive in the European Union market. The reason for this is high costs, low quality, small volume of export flows and others. In turn, this is caused by the abundance of small farmers in the agro sector of Georgia, who are easily defeated in the market by large European agro-firms of the same profile.

The article ends with the statement that no positive transformation has taken place in the agro-sector of Georgia associating with the European Union. The share of EU markets in its exports is minimal. Moreover, large European Union companies, which have the opportunity to sell products at a low price, are gradually capturing the domestic food market of Georgia.

Key words: Opportunity and threat; Agro-food products; EU market; Concurrency.